

O'ZBEKISTONDA BANK TIZIMINI RAQAMAMLASHTIRISH SOHASIDA YUZAGA KELAYOTGAN MUAMMOLAR VA ULARNING BARTARAF ETISH YO'LLARI.

Jamshid Mahmarashidov

Bank moliya akademiyasi tinglovchisi.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bank tizimi raqamlashtirish va ushbu jarayonda yuzaga kelayotgan muammolar yechimi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Modernizatsiya, axborot texnologiyalari, iqtisodiy o'sish, bank tizimi, raqamlashtirish.*

Bank xizmatlarini modernizatsiyalash va soddalashtirish tizimi mamlakat moliyaviy xizmatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda axborot texnologiyalari, barcha sohalarda bo'lgani kabi, bank tizimiga ham keng joriy etilgan. Bank tizimida raqamli bankingni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy masalalaridan biri ekanligi, ayniqsa butun dunyo bo'ylab hukm surayotgan koronavirus pandemiyasi davrida ham yaqqol yuzaga chiqdi. Prezidentimiz bank tizimiga to'xtalar ekan, "Afsuski, bank tizimi raqamli texnologiyalardan foydalanish, yangi bank mahsulotlari va dasturiy ta'minotni joriy etish bo'yicha zamonaviy talablardan ortda qolmoqda", deya ta'kidlagan. Bunda biz raqamli bank xizmatlarini ishlab chiqilishi kerak bo'lgan masala sifatida tan olishimiz zarur. Muhim masalalardan biri bu foydalanuvchilarning bank tizimiga ishonchini oshiradigan va qulay xizmatlarni taklif etadiga raqamli bank tizimini rivojlantirish hisoblanadi.

Iqtisodiyotni raqamlashtirish amaldagi biznes modellari, jumladan, hozirda butun dunyo bo'ylab transformatsiya jarayonidan o'tayotgan bank tizimining tarkibiy bo'linmalari uchun jiddiy muammolar tug'dirmoqda. Mijozlarga e'tibor qaratish va taklifni shaxsiylashtirish, raqamli bank strategiyasining asosiy komponentlari hisoblanadi. Uni samarali amalga oshirish uchun mijozlarning to'plangan tajribasiga, shuningdek, mijozlar manfaatlarini qo'llab-quvvatlovchi innovatsiyalarni joriy etishga yo'naltirilgan vazifalarni hal qilish zarur.

Bugungi kunda dunyo raqamli texnologiyalar tomonidan boshqariladigan sifatli yutuq yoqasida, bu muammoni hal qilishda an'anaviy yondashuvlarni to'liq qayta ko'rib chiqishga va noyob tajribani yaratishga olib keladigan biznesni qurishning tubdan yangi modeli. Bu jarayon bank sektoriga ham ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda Yevropa, Yaqin Sharq va Afrikada to'lovlarning 39 foizi kontaktsiz texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi, Osiyoda 37 foiz, mobil to'lovlar esa butun dunyo bo'ylab o'rtacha 18 foizni tashkil etadi.

Gartner tadqiqot va konsalting kompaniyasi ma'lumotlariga ko'ra, raqamlashtirish butun dunyo bo'ylab bank sanoati uchun strategik ustuvor yo'nalishga aylandi, bank sektori 2018 yilda IT-texnologiyalariga qariyb 519 milliard dollar sarflagan, bu 2017 yilga nisbatan 4,1 foizga ko'p, O'zbekiston banklari ham bundan mustasno emas, ular ko'zning to'r pardasi va barmoq izlari bo'yicha mijozlarni identifikatsiyalash, mijozlarni qo'llab-

quvvatlash va aloqa markazlari uchun chat-botlar, eng ilg'or texnologiyalardan foydalangan holda loyihalarni amalga oshirmoqda. Raqamlashtirilishdan foydalangan holda banklar mijozlarga takomillashtirilgan xizmatlarni taqdim eta oladi, bu ularga qulaylik yaratadi va vaqtni tejashga yordam beradi, shuningdek, inson xatolari sonini kamaytiradi va shu tariqa mijozlarning sodiqligini oshiradi hamda raqamlashtirish mijozlarga naqd pulsiz operatsiyalarni osonlashtirish orqali ham foyda keltiradi. Shu sababli ham bugungi kunda raqamli texnologiyalarni samarali qo'llash orqali banklarda xizmat ko'rsatish jarayonlarini yaxshilash, banklarning raqamli transformatsiyasini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

“Rivojlangan mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, elektron banking operatsion xarajatlarni kamaytiradi va shuning uchun banklar uchun katta foyda keltiradi. Raqamli banking daromad olish uchun ko'proq imkoniyatlar yaratadi, chunki ular qo'shimcha foizsiz manbalardan daromad keltiradi. Qulay bo'lgan elektron bank xizmatlari va mahsulotlarining joriy etilishi banklarga bo'lajak mijozlarni jalb qilish imkonini berdi va bu ularning bozordagi ulushini oshirish imkonini berdi”. O'zbekiston qonunchiligiga ilk marta raqamli bank tushunchasi 2018-yildan boshlab kiritilgan bo'lib, “Banklarni ro'yxatga olish va ular faoliyatini litsenziyalash tartibi to'g'risida” Nizomning birinchi bandida raqamli bankka quyidagicha ta'rif berilgan: “Raqamli bank — innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda (kassa xizmatini ko'rsatmasdan) bank xizmatlarini masofaviy ko'rsatuvchi bank yoki uning tarkibiy bo'linmasi. Raqamli banklar tomonidan bank xizmatlarini masofaviy ko'rsatish bankning ichki tartib qoidalariga asosan qonun hujjatlari talablarini inobatga olgan holda amalga oshiriladi”. O'zbekistonda ilk bor “ANOR BANK” AJ 2020-yil sentyabr oyidan raqamli bank sifatida birinchi onlayn xizmatlarini ishga tushirgan hamda hozirgi kunda bir qator zamonaviy bank xizmatlarini ko'rsatib kelmoqda.

Dunyoda raqamli texnologiyalardan foydalanadigan banklar soni muttasil ortib bormoqda. Hozir Yevropa raqamli bankingni rivojlantirish bo'yicha AQSHdan oldinda, Fransiya, Germaniya, Niderlandiya va Ispaniya kabi mamlakatlarda elektron banklar soni ikki baravar ko'p, Norvegiya, Finlyandiya va Shvetsiyada banklarning 95 foizi mijozlar bilan o'zaro aloqada, (70%) tranzaksiyalar va moliyaviy banking orqali xizmatlar ko'rsatish orqali bunga Evrozona qonunchiligi katta yordam beradi, bu butun Evropa Ittifoqida raqamli bank xizmatlarini ko'rsatishni osonlashtiradi. Shunga qaramay, banklar filial va filiallardan butunlay voz kechmaydilar, lekin katta ehtimol bilan ular o'z tarmoqlarini qisqartiradilar yoki savdo nuqtalari sonini ko'paytirmasdan ularni hozirgi holatida saqlaydilar. Texnik taraqqiyot bank sektorini o'z mijozlarini onlayn-segmentga o'tkazishga qanchalik turtki bermasin, filiallar tarmog'ining mavjudligi va rivojlanishi yagona kredit tashkiloti xizmatlarining mavjudligi ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi, buning sababi quyidagi holatlarga:

- ☒ aholining katta qismi an'anaviy xizmatlar tarafdori bo'lib qolmoqda;
- ☒ bir qator kredit tashkilotlarida ko'plab funksiyalar Internet orqali mavjud emas;

🔗 masofaviy identifikatsiyalash endigina rivojlana boshladi.

Bugungi kunda O'zbekiston bank sektorida Anorbank, Uzumbank va Gruziyaning TBS banki kabi raqamlashtirish imkoniyatlaridan faol foydalanadigan yuqori texnologiyali banklar guruhi shakllantirilmoqda, bu esa umumiy IT platformalarida sinxronlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, so'nggi 20 yil ichida texnologiya butun dunyoda bank sohasiga ham tasavvur qilib bo'lmaydigan darajada o'zgarishlarni olib kirdi. Internet va mobil aloqa butun dunyodagi odamlar va tashkilotlarni bog'laydigan eng chekka burchaklarga etib keldi. Bu esa mijozlarning uzoq navbatlardagi kutishlarini va tashkilotlarning ishlash prinsiplarini o'zgartirdi. Mobil aloqa va tegishli infratuzilmalar yordamida esa fintech texnologiyasi (moliyaviy texnologiyalar) bank sektoriga kirib, xaridorlarga qulay bo'lgan turli xil mahsulotlarni ishga tushirdi.

O'zbekistonda bank tizimini raqamamlashtirish sohasida bir nechta muammolar va ularning bartaraf etish yo'llari mavjud.

1. Banklararo tarmoq ustidan xalqaro transaksiyalarning yuritilishi: Banklararo tarmoq ustidan yuritiladigan xalqaro transaksiyalarda kimlik tasdiqlanishi, pul o'tkazish, hisob-kitoblarni boshqarish va boshqa amallar juda muhimdir. Bu tizimni raqamamlashtirish sohasidagi eng katta muammolardan biri, xalqaro standartlar va protokollar ustida ishlashni ta'minlashdir. Uning bartaraf etish yo'llari shu standartlarga riayat qilish va uni muhofaza qilishdir.

2. Pul o'tkazish, naqd pul mablag'larini o'zgartirish: Bank tizimini raqamamlashtirishdagi boshqa bir muammo, yoki bartaraf etish yo'li, pul o'tkazishning ish yuzasidagi nazariya va amalga oshirish shakli, xususan ma'lum bir mamlakatga yoki hududga kirish va chiqish tartibi o'tkazilishi, tariflar va shartlar, ish yuzasidagi banklarning va milliy to'lovlarni ta'minlash tizimi bo'yicha aloqalaridir.

3. Banklarning axborot xavfsizligi: Raqamli bank tizimida ishlashda xavfsiz bo'lmaslik muhimdir, chunki banklar xalqaro transaksiyalarni, klient ma'lumotlarini va boshqa mahsulotlarni himoya qilishlari va bank muholiflarining yuzaga kelishi mumkin bo'ladi. Bu tizimni amala tashiruvdagi bir nechta muammolar, masalan, ma'lumotlar mumkin bo'lgan sohasida lekingiz korinadigan xavfsizlikni ta'minlash, raqamlar va koddagi erkinlikni ta'minlash, ma'lumotlar korpusining himoyalashida tavsiya etiladigan eng yaxshi amaldir.

Bu yuqorida keltirilgan muammolar va bartaraf etish yo'llari, O'zbekistonda bank tizimini raqamamlashtirishning asosiy jihati bo'lib, banklar va ilgari tashkilotlar uning oynasida to'g'ridan-to'g'ri ishlay olmagan tartibli tranzaksiyalarni amalga oshirishga harakat qilishiga imkon beradi. Shu bilan birga, bu muammolarni bartaraf qilish O'zbekiston banklarining xalqaro tajribasini va yangiliklarni qabul qilib chiqish xalqam xodimlarini ta'lim etishlari va xalqaro mahsulotlarga mos doimiy ko'ra yondashishlari talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi // Murojaatnoma 2020-yil 25-yanvar
2. O.M.Melikov. Raqamli bank texnologiyalari va ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda ulardan samarali foydalanish yo'llari // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2021 yil.
3. M.Madraximov. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 1 | ISSUE 4, ISSN 2181-1784. Scientific Journal Impact Factor, SJIF 2021: 5.423.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020 - 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmoni. 2020 yil 12 fevral.
5. Kunarov R.R. va Bo'riev J.P. Tijorat banklari dividend siyosati xususiyatlari. // Xalqaro moliya va hisob. №4. 2021 yil.
6. Enrico Onali, Ramilya Galiakhmetova, Philip Molyneux Giuseppe Torluccio. CEO power, government monitoring, and bank dividends. // Journal of Financial